

В. Г. ІВАНЕНКО
ЛЕСЯ УКРАЇНКА ПРО МОВНУ КУЛЬТУРУ

Леся Українка, давши чудові зразки художньо-літературного, публіцистичного, наукового, ділового, епістолярного стилів української літературної мови, справедливо вважається одним із творців сучасної української літературної мови. У її листуванні знаходимо чимало висловлювань про українську мову, про культуру мовлення, які засвідчують високу мовознавчу підготовку письменниці, її нереалізований потенціал як лінгвіста.

Звернімо увагу на думки поетеси, висловлені в одному з листів до М. Кривинюка. Цей лист з приводу підготовки до видання однієї з брошур суспільно-політичного змісту для поширення серед українського, переважно сільського, населення, на жаль, не друкувався в жодному із вітчизняних видань творів письменниці. Уперше його опубліковано у праці О. П. Косач-Кривинюк «Леся Українка: Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970. — С. 641-645), яка залишається недоступною переважній більшості дослідників життя і творчості письменниці, а тим більше просто шанувальникам її творчості та української мови.

Лист показовий щодо поглядів Лесі Українки на питання стилістики української літературної мови і культури мовлення. Ось, наприклад, фрагмент із цього листа від 13(26) листопада 1902 р. із Сан-Ремо (Італія): «Тепер про самий скрипт. Стиль його так собі, але й не дуже поганий, видно значний вплив рос(ійських) брошурок сього напрямку (фраза більш рос(ійська), ніж укр(аїнська)). Треба б раз назавжди прийняти, що слово зараз по-українськи значить — хутко, незабаром, але не тепер, в даний момент. Зрештою, і по-рос(ійськи) вживати сейчас замість тепер не вважається літературним, по-укр (аїнськи) ж се зовсім неможливо, так ніхто не говорить.

Participiі (дієприкметники) як, напр(иклад), стрейкувавши, по-укр(аїнськи) дуже незграбними і чужими здаються, їх треба якось обходити. Щодо самого слова стрейк, то його слід писати страйк, як пишуть галичани; вони так пишуть не під німецьким впливом (ай замість ей), а тільки правильно читають се англійське слово (strike і не можна інакше вимов//ляти, як на ай). Який в знач (енні) котрий теж слід обминати (я постаралась зробити се в поправках), — шкода, що наші інтелігенти не вміють по-італіянські, інтелігенти італіянські прекрасно справляються без котрих, лишивши його тільки для фраз запитання, або в значенні котрих з двох, котрих з кількох; так само мусить вживатись у нас котрий, а який має значення *qualitativum* (якості. — *Ред.*) (напр(иклад), який він був? Який же він розумний!) і частіше вживається тоді, коли перед ним або по нім є увесь, або такий (Який був, такий і зостався. Такий я, який ти. Увесь запас, який був. Всі, які були люди... і т. д.), а самостійно який вживається рідко в народній мові. Котрий заміняється словом що, або обминається якимсь іншим зворотом через *participium passivi* (пасивний дієприкметник), через *adjectivum* (прикметник) або щось подібне. Довгі дуже і заплутані періоди не годяться для читачів, що не дуже звикли читати, — вони читають помалу і часто забувають, до чого відноситься кінець періоду. — От до сього переважно і зводяться всі мої стилістичні поправки. Зрештою, Ви їх побачите самі. Щодо мови, то я виправила москалізми і погану фонетику (напр(иклад), пАганий замість поганий) і раджу замінити чисто галицькі вирази, як, напр(иклад), також, лише, позаяк, аналогічними загальноукраїнськими, бо коли книжка має дістатись, напр(иклад), до якої Карловки, то там сих слів не розуміють, бо там навіть таких правобережних виразів, як тримати, лишитись і т. п., не розуміють, я се напевне знаю. Хіба, коли зважити, що люди повинні привчатись розуміти вирази своєї ж мови, тільки уживані поза цариною їх села, то такі вирази можна зоставити, тільки все ж варто їх перекласти (в примітці, чи в тексті), бо люди ж не винні, що не мають навчитись своєї ж таки літературної мови і не мають нагоди розмовляти з дальшими земляками, а як не розуміють, то не розуміють і треба на те вважати. Зрештою, позаяк і також не такі вже перли, щоб за їх конче обстоювати. — До речі, по-укр(аїнськи) вживається вчитися чого, а не вчитися чому (як то скрізь уживається, під рос. впливом, у скрипті)».

Які спостереження і висновки можемо зробити, читаючи цей лист Лесі Українки? По-

перше, поетеса відстоювала чистоту української літературної мови, справедливо засуджуючи засмічення її іншомовними словами у тих випадках, коли народна мова витворила свої влучні слова і вирази для позначення тих чи інших понять. У першу чергу це стосувалося проблеми використання русизмів, поширення яких призводить і до неточного вживання деяких українських слів. Висловлюючи свої зауваження з цього приводу вона разом з тим засвідчувала й досконале володіння стилістикою російської літературної мови.

По-друге, Леся Українка вважала за неможливе використовувати в українській літературній мові активні дієприкметники, наголошуючи, що вони «по-укр(аїнськи) дуже незграбними і чужими здаються» і що «їх треба якось обходити».

По-третє, при запозиченні з інших мов слів для називання понять і явищ, яких досі не існувало в житті українського народу, Леся Українка вважала за доцільне користуватися способом транскрипції, який дозволяє фонетичними засобами української мови відтворювати вимову слова так, як воно звучить у тій мові, з якої запозичено (приклад із словом «страйк»).

По-четверте, поетеса належала до кола тих людей, які були переконані в недоцільності перенасичувати українську літературну мову діалектною лексикою, особливо якщо в цьому немає нагальної потреби і натомість є широко вживані загальномовні слова і звороти (приклади із словами «також», «лише», «позаяк» та ін.). Тобто письменниця турбувалась як про чистоту української літературної мови, так і про дохідливість, зрозумілість тексту усім носіям мови.

По-п'яте, разом з тим Леся Українка допускала можливість і потребу збагачення загальнолітературної лексики за рахунок уведення в широкий обіг діалектних слів. При цьому вона радила використовувати маловживані і невідомі слова за допомогою спеціальних прийомів — пояснень значення слів у примітках, контекстуальним розкриттям їх смислу у тексті і т. ін.

По-шосте, Леся Українка, як видно з листа, була глибоко переконана, що у творах для масового малопідготовленого читача не можна зловживати й складними синтаксичними конструкціями, а треба користуватися простими, короткими, лаконічними реченнями.

По-сьоме, письменниця тонко відчувала й чітко розмежовувала стилістичні нюанси окремих слів і виразів української мови, про що свідчить її ставлення до вживання займенників який і котрий (которий), уміння пояснити і прояснити їх семантику й стилістичні функції, що й досі не завжди можуть робити навіть висококваліфіковані філологи, мовознавці, не кажучи вже про всіх інших мовців.

Нарешті, по-восьме, Леся Українка виступала проти засмічення літературної української мови просто безграмотними виразами і фонетичними помилками.

Думаю, що цей приклад сьогодні, у час відродження української культури, боротьби за чистоту української мови, за культуру мовлення, для багатьох цікавий і повчальний.